
УДК 344.13<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.39.06>

orcid. org / 0000-0003-3956-3487

© Ященко А.М., 2024

А.М. Ященко**НЕДБАЛЕ СТАВЛЕННЯ ДО ВІЙСЬКОВОЇ
СЛУЖБИ (СТ. 425 КК УКРАЇНИ):
ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ****A. Yashchenko****NEGLIGENT ATTITUDE TOWARDS
MILITARY SERVICE (ART. 425 OF THE
CRIMINAL CODE OF UKRAINE): SIGNS
OF THE OBJECTIVE SIDE OF THE
COMPOSITION OF A CRIMINAL OFFENSE
AND THEIR EFFECTS ON QUALIFICATION**

Анотація. Метою статті є характеристика ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбачених ст. 425 КК України, та впливу окремих з них на кримінально-правову кваліфікацію. Зазначено, що об'єктивну сторону особливо кваліфікованого складу цього протиправного посягання може утворювати лише недбале ставлення до військової служби (дія або бездіяльність), вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч. 3 ст. 425 КК України), або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці (ч. 4 ст. 425 КК України). У зв'язку з цим, кримінально-правова кваліфікація особливо кваліфікованих складів недбалого ставлення до військової служби не повинна ставитися в обов'язкову залежність від настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди або тяжких наслідків як матеріального, так і нематеріального характеру.

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона, недбале ставлення, військова служба, тяжкі наслідки, істотна шкода, військова службова особа, військові кримінальні правопорушення, військові злочини, кримінальна відповідальність, безпека, кримінально-правова кваліфікація.

Abstract. The Criminal Code of Ukraine has as its task the legal protection of the most important social values and goods from criminal law prohibitions, the commission of which causes or may cause damage, as well as the prevention of their commission both by individual unstable persons and by persons who have previously violated such prohibitions and were subject to state condemnation.

In order to carry out the mentioned tasks, the law of Ukraine on criminal responsibility establishes a list of those illegal offenses that are criminal offenses, and determines the inevitability of the application in the event of their commission of punishments of different degrees of severity and other measures of a criminal legal nature. Criminal offenses against the established order of military service are one of such criminal offenses that require a timely response by the state authorities in the event of their commission.

The article is devoted to the analysis of the objective elements of the crime under Article 425 of the Criminal Code of Ukraine and the impact of some of them on the qualification of this unlawful encroachment. It is noted that the objective side of the specially qualified corpus delicti of this unlawful encroachment may be formed only by a negligent attitude to military service (action or inaction) committed in a special period, other than martial law (Part 3 of Article 425 of the CC of Ukraine), or in martial law or in a combat situation (Part 4 of Article 425 of the CC of Ukraine). In this regard, the criminal law qualification of specially qualified corpus delicti of negligent attitude to military service should not be made mandatory dependent on the occurrence of socially dangerous consequences in the form of substantial damage or grave consequences of both material and non-material nature.

Keywords: object of a criminal offence, objective side, negligent attitude, military service, grave consequences, substantial harm, military servant, military criminal offences, war crimes, criminal liability, security, criminal law qualification.

Постановка проблеми. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) має своїм завданням правове забезпечення охорони найбільш важливих соціальних цінностей і благ від кримінально-правових заборон, вчиненням яких заподіюється або може бути заподіяна шкода, а також запобігання їх вчиненню як окремими нестійкими особами, так і особами, які раніше вже порушували такі заборони та зазнавали державного осуду.

Для здійснення згаданих завдань у законі України про кримінальну відповідальність закріплюється перелік тих протиправних посягань, які є кримінальними правопорушеннями, й визначається неминучість застосування у разі їх вчинення різних за ступенем суворості покарань та інших заходів кримінально-правового характеру. Одними з таких кримінальних правопорушень, що зумовлює своєчасне державно-владне реагування у разі вчинення, є кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби.

Військові кримінальні правопорушення, передбачені розділом XIX Особливої частини КК України, є серйозною загрозою для забезпечення військового правопорядку як об'єкту кримінально-правової охорони. В умовах збройної агресії проти України, підло та підступно розпочатої рф, встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак складів цих кримінальних правопорушень, вочевидь, є особливо актуальним. У повній мірі це стосується й складу військового кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 КК України, –

недбале ставлення до військової служби. Наявність цього кримінального правопорушення в Особливій частині КК України зумовлює його вивчення з позиції потенційно можливих проблемних питань, що можуть виникати у суб'єктів правозастосовної діяльності під час правової оцінки ознак складу цього протиправного посягання, й, насамперед, тих його ознак, що характеризують його об'єктивну сторону. Дослідження саме цього питання і буде предметом цієї наукової публікації.

Аналіз останніх досліджень. У теорії кримінального права проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби були у фокусі уваги М. І. Карпенка, М. І. Панова, В. І. Касинюка, М. І. Хавронюка, С. О. Харитонова та багатьох інших вчених. Здобутки згаданих дослідників стали вагомим внеском у вивчення питань пов'язаних з кваліфікацією військових кримінальних правопорушень та, безперечно, мають неабияке науково-пізнавальне та прикладне значення. Разом з цим, слід констатувати, що розв'язання більшістю авторів питання, пов'язаного з правовою оцінкою ознак об'єктивної сторони окремих складів кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, й, зокрема недбалого ставлення до військової служби (ст. 425 КК України), не є безспірним.

Це вимагає здійснення подальших наукових розвідок у цьому напрямі. Вказане, власне, й обумовлює зацікавленість до обраної тематики наукової публікації та її науково-практичне значення.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є характеристика ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбачених ч. 1–4 ст. 425 КК України, та їх впливу на кримінально-правову кваліфікацію недбалого ставлення до військової служби.

Виклад основного матеріалу. Недбале ставлення до військової служби належить до групи тих кримінальних правопорушень в Особливій частині КК України, яким разом з корупційними та пов'язаними з корупцією кримінальними правопорушеннями, надається окреме (спеціальне) нормативно-правове визначення. Так, згідно з ч. 1 ст. 401 КК України військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені розділом XIX Особливої частини КК України кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [1].

Отже, ознаки будь-якого військового кримінального правопорушення, як явища реальної дійсності, мають свої певні особливості (специфіку) порівняно з загальними ознаками кримінального правопорушення, визначеними у ст. 11 КК України.

Виходячи зі змісту закону, ці особливості зводяться, насамперед, до того, що обов'язковою ознакою військового кримінального правопорушення є спеціальний суб'єкт його вчинення:

- а) військовослужбовець;
- б) військовозобов'язаний;
- в) резервіст під час проходження зборів.

Крім того, в юридичній літературі звертається увага й на те, що поняттю військового кримінального правопорушення властиві й окремі інші специфічні ознаки. Йдеться зокрема про таку ознаку загального поняття кримінального правопорушення як протиправність. Так, зазначається, що кримінальна протиправність є однією зі спеціальних ознак військового кримінального правопорушення і означає визнання діяння військовим кримінальним правопорушенням тільки в тому разі, якщо воно передбачене виключно у розділі XIX Особливої частини КК України [2, с. 3], [3, с. 5–18]. М. І. Панов та С. О. Харитонов з цього приводу наголошують, що «специфіка військових посягань полягає в спеціальній, так званій військовій протиправності, яка має дуалістичний характер, адже під час вчинення військового кримінального правопорушення порушуються не лише приписи КК України, але й відповідні норми військових статутів, законів та інших нормативних актів, що діють у військовому середовищі.

Отже, сутність спеціальної протиправності військових посягань полягає в тому, що вчиненням діяння порушуються не лише кримінально-правові приписи (заборони), але одночасно й норми інших галузей права, насамперед, військового й адміністративного права» [4, с. 86]; [5, с. 85, с. 169], [6, с. 6–7].

Уже з указанного випливає, що протиправність недбалого ставлення до військової служби, будучи ознакою цього протиправного посягання як явища реальної дійсності, має одночасно важливе значення також і для правової оцінки ознак об'єктивної сторони складу цього посягання, зокрема такої її обов'язкової ознаки як суспільна небезпечність діяння.

У навчальній літературі з кримінального права та в окремих науково-практичних коментарях КК України зазначається, що до ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 425 КК України, належать:

- а) суспільно небезпечне діяння (дії або бездіяльність), яке полягає в недбалому ставленні військової службової особи до служби;
- б) заподіяння істотної шкоди;
- в) та причинний зв'язок між вказаними наслідками та недбалим ставленням до військової служби [7 с. 625], [8, с. 1316].

Аналіз кваліфікованого різновиду складу цього протиправного посягання (ч. 2 ст. 425 КК України) також дозволяє стверджувати, що ознаки його об'єктивної сторони, включають:

- а) суспільно небезпечне діяння (дії або бездіяльність), котре полягає в недбалому ставленні до військової службової особи до служби;
- б) заподіяння шкоди, але вже у вигляді тяжких наслідків;
- в) та причинний зв'язок між вказаними наслідками та недбалим ставленням до військової служби.

Власне, недбале ставлення до військової служби у спеціальній літературі пропонується розуміти як невиконання або неналежне виконання військовою службовою особою своїх службових обов'язків, що передбачені законами, статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами, а момент його закінчення пов'язується з настанням наслідків, вказаних у ч. 1 або 2 ст. 425 КК України [7, с. 625], [8, с. 1316–1317].

З таким розумінням обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушення можна повністю погодитися. Отже, диспозиція ч. 1 ст. 425 КК України, в якій власне й визначаються ознаки об'єктивної сторони цього основного (базового) складу кримінального правопорушення, за справедливим зауваженням С. О. Харитонова, є бланкетною, оскільки у ній не передбачається конкретного переліку обов'язків, які має здійснювати військова службова особа та не охарактеризовано у чому вони мають проявлятися. Така специфіка також зумовлена групою, до якої належить це кримінальне правопорушення, бо у цілому диспозиції більшості норм військових кримінальних правопорушень є бланкетними [5, с. 169], що, вочевидь, пов'язано із значним обсягом нормативних приписів-вимог до належного порядку несення військової служби, які містяться у великому масиві нормативно-правових актів, яскраво засвідчених відповідними прикладами судової практики [9], [10].

Щодо суспільно небезпечних наслідків, то вони у складі цього основного та кваліфікованого протиправного посягання безпосередньо у законі можуть визначатися на підставі чітко визначеного критерію, яким виступає певна кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян: істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається шкода, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкими наслідками за тієї самої умови вважається шкода, яка в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (Примітка 2 до ст. 425 КК України) [1].

Це означає, що суспільно небезпечні наслідки у складах основного та кваліфікованого недбалого ставлення до військової службової особи (ч. 1 і 2 ст. 425 КК України), можуть мати як матеріальний, так і нематеріальний

характер, на відміну, скажімо, від суспільно небезпечних наслідків кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг, де останні мають виключно матеріальний характер, або, якщо й нематеріальний, то лише за умови, якщо такі нематеріальні наслідки піддаються майновій оцінці в межах тих критеріїв, що чітко визначені у примітці до ст. 364 КК України. З огляду на те, що недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК України) є спеціальним видом кримінального правопорушення відносно службової недбалості (ст. 367 КК України), вочевидь, це має важливе значення для його кримінально-правової кваліфікації.

Таким чином, ознаки об'єктивної сторони складів недбалого ставлення до військової служби, передбачених ч 1 і 2 ст. 425 КК України, свідчать про те, що ці склади протиправних посягань сконструйовані у кримінальному законі у вигляді, так званих, матеріальних складів кримінальних правопорушень.

Водночас, ознайомлення зі змістом ч. 3 і 4 ст. 425 КК України дає підстави для можливого висновку про те, що ознаками об'єктивної сторони особливо кваліфікованих складів недбалого ставлення до військової служби, є лише:

а) суспільно небезпечне діяння (дії або бездіяльність), котре полягає в недбалому ставленні військової службової особи до служби;

б) обстановка та час вчинення цього діяння, яким є часові межі особливого періоду, крім воєнного стану (ч. 3 ст. 425 КК України), чи воєнного стану або бойової обстановки (ч. 4 ст. 425 КК України).

Звідси може виникнути питання про те, чи потрібно взагалі встановлювати й оцінювати наявність згаданих альтернативних суспільно небезпечних наслідків під час кваліфікації особливо кваліфікованих різновидів цього протиправного посягання. Частиною 3 і 4 цієї статті задекларовано, що кримінально-караними вважаються: *«3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, ...»*, а так само *«4. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, ...»* [1].

Тлумачення змісту наведених законодавчих положень цілком може зорієнтувати суб'єкта правозастосовної діяльності на те, що встановлення суспільно небезпечних наслідків від вчинення цих особливо кваліфікованих різновидів недбалого ставлення до військової служби, скажімо, у визначених приміткою 2 до ст. 425 КК України розмірах неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, не є обов'язковим для кримінально-правової кваліфікації. У зв'язку з цим, особливо кваліфіковані склади цього протиправного посягання (ч. 3 і 4 ст. 425 КК України) є закінченими вже з моменту вчинення відповідної кримінально-протиправної дії або бездіяльності в межах визначеного законом

часу та (або) за умови відповідної обстановки, незалежно від можливих суспільно небезпечних наслідків матеріального (майнового) або нематеріального (немайнового) характеру. Інакше кажучи, обстановка та час вчинення цих протиправних посягань підмінюють (замінюють) собою суспільно небезпечні наслідки, встановлення яких є обов'язком для кваліфікації вчиненого за ч. 1 і 2 ст. 425 КК України.

Принаймні, такий підхід спадає на думку на підставі вивчення правової позиції Великої Палати Верховного Суду щодо тлумачення ч. 2 ст. 365 КК України, сформованої в результаті розгляду подібної ситуації тлумачення закону в межах інших кримінальних правовідносин. Вища судова інстанція звертає увагу на те, що при конструюванні, наприклад, складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України, наслідки, на які вказано в ч. 1 цієї статті, заміщуються у ч. 2 цієї іншою ознакою, якою є спосіб перевищення влади чи службових повноважень, а саме: застосування насильства або погроза його застосування, застосування зброї чи спеціальних засобів, болісні і такі, що ображають особисту гідність потерпілого, дії. Зазначений спосіб, незалежно від наявності чи відсутності наслідків, суттєво підвищує суспільну небезпечність протиправних дій, оскільки становить посягання на найвищі відповідно до ст. 3 Конституції України соціальні цінності людину, її здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку [11].

Позиція Верховного Суду стосовно того, що заподіяння шкоди, у тому числі у певних розмірах, не входить до змісту формулювання закону у вигляді «те саме діяння...» або «діяння, передбачені частинами першою та другою цієї статті...», співвідноситься також із правовою позицією Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладеною в ухвалі від 27.03.2019 року (справа № 1-8/2012) [12].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 і 2 ст. 425 КК України, включають: а) суспільно небезпечне діяння (дії або бездіяльність), яке полягає в недбалому ставленні до військової службової особи до служби; б) заподіяння істотної шкоди або шкоди у вигляді тяжких наслідків; в) та причинний зв'язок між вказаними наслідками та недбалим ставленням до військової служби.

Ознаками об'єктивної сторони складу недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 3 і 4 ст. 425 КК України, є: а) суспільно небезпечне діяння (дії або бездіяльність), яке полягає в недбалому ставленні до військової службової особи до служби; б) обстановка та час вчинення цього діяння, яким є часові межі особливого періоду, крім воєнного стану (ч. 3 ст. 425 КК України), чи воєнного стану або бойової обстановки (ч. 4 ст. 425 КК України).

Отже, особливо кваліфіковані склади цього протиправного посягання (ч. 3 і 4 ст. 425 КК України) є всі підстави вважати закінченими саме з моменту вчинення відповідного кримінально-протиправного діяння в межах визначеного законом часу та (або) за умови відповідної обстановки. У зв'язку з цим, кримінально-правова кваліфікація особливо кваліфікованих складів недбалого ставлення до військової служби не повинна ставитися в обов'язкову залежність від настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди або тяжких наслідків, що можуть мати як матеріальний, так і нематеріальний характер.

Аналіз ознак, що характеризують суб'єкта та суб'єктивну сторону прос- того, кваліфікованого та особливо кваліфікованого складу цього протиправ- ного посягання, стануть предметом наших подальших наукових розвідок.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Стефанів Н. Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/ media/ new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/2023_09_05_Prezent_Stefaniv_Viisk_pravoporys_h.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/2023_09_05_Prezent_Stefaniv_Viisk_pravoporys_h.pdf).
3. Хавронюк М. І. та ін. Військові злочини: Коментар законодавства / М. І. Хавронюк, С. І. Дячук, М. І. Мельник; відп. ред.: М. Д. Дрига, В. І. Кравченко. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.
4. Харитонов С. О. До питання протиправності військових злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 45. С. 85–88.
5. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за криміналь- ним правом України : монографія. Харків: Право, 2018. 328 с.
6. Панов М. І., Касинюк В. І., Харитонов С. О. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (Війсь- кові злочини). Харків: Харків юридичний, 2006. 172 с.
7. Хавронюк М. І. та ін. Військові злочини: Коментар законодавства / М. І. Хавронюк, С. І. Дячук, М. І. Мельник; відп. ред.: М. Д. Дрига, В. І. Кравченко. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.
7. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т.2. Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. 704 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВФ «Дакор», 2018. 1316 с.
9. Вирок Козелецького районного суду Чернігівської області від 22.02.2023 по справі № 734/175/23; провадження № 1-кп/734/124/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109125201>.
10. Постанова Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21.05.2021 року по справі № 185/12161/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97077743>.
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 грудня 2018 року по справі № 301/2178/13-к ; провадження №13-57кп18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78426368>.
12. Ухвала Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27.03.2019 року по справа № 1-8/2012; провадження № 51-1581км18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80889416>.